

Feliks Naumovič
Arski

PERIKLES

EVOLUTA

Feliks Naumovič Arski

PERIKLE

Prevela
Nena Bugarski

Beograd, 2017.

Naslov originala
Феликс Наумович Арский
Перикл

VEK KOJI PROLAZI

Vek je prolazio neprimetno. Niko nije bio svestan da je to jedinstveno doba. Poimanje ovog perioda pojaviće se za više od hiljadu godina. Prošlost će istorija početi da meri novim aršinima i između vekova povući će se čvrste granice, pažljivo će se postaviti redni brojevi i — pokazće se da je nekada na Zemlji postojao VI vek pre naše ere.

Zatim će mu naučnici dati posebno mesto u letopisima antičkog sveta. Oni će čvrsto ustanoviti u čemu se on razlikuje od „arhajskog” VII i „klasičnog” V veka, kakvo nasleđe je ostavio budućim pokolenjima i, uopšte, kako je uticao, šta je odredio i čemu je naučio. Ovo doba će se „roditi” po drugi put kada istoričari budu počeli da ga izučavaju kao posebno doba.

Savremenici to nisu ni slutili. Oni su obrađivali njive i vinograde, sakupljali bednu letinu, odlazili na plovidbe ne gubeći obale iz vida, podizali utvrđenja, gradili hramove, osnivali kolonije u tuđim zemljama. I ratovali. Borili su se jedni s drugima, da bi nametnuli svoje zakone i doveli na vlast podobne vođe. Vodili su beskrajne ratove sa susedima. Zakon jačeg nije se dovodio u pitanje — pobednicima nije suđeno, kakvom god cenom da je plaćena pobjeda.

Junaci homerskih epova služili su kao primer, i u besmislenoj borbi pred zidinama zlosrećne Troje videli su događaj koji je dostojan divljenja. Ali, *Ilijada* je uvek bila samo pesnička legenda, sećanje na junacku prošlost, kada su se stotine brodova ustremile u Malu Aziju da se osvete za osramoćenu čast spartanskog cara Menelaja, vrate mu lakomisleni suprugu i izbrišu sa lica zemlje nepokorno Prijamovo carstvo. Šesti vek podsećao je na odmazdu. Istok — tajanstven i dalek — postao je blizak i preteći. Spokojan, lagani tok života bio je poremećen. Svet koji je okruživao stare Grke menjao se pred njihovim očima. To je bio vek katastrofa. Stradala su carstva čije samo ime je nekada navodilo na strah. Nestajala su zauvek, brisali su ih iz sećanja, a posle dve i po hiljade godina jadni ostaci nekadašnje veličine pojavili su se pred zadivljenim pogledima arheologa i istoričara. U šestom veku se već nije znalo za asirske vladare. Godine 605. pre nove ere, moćna država, koju je uništio Vavilon, otišla je sa istorijske arene.

Zaboravljeno je zastrašujuće ime Asurbanipala¹, Prednja Azija se mirno saginje pred novim vladarem — Navuhodonosorom. Četrdeset dve godine zauzima presto taj „proslavljeni, odan velikim bogovima, moćni car, sunce Vavilona, miljenik boginje Ištar², koji je pokorio četiri strane sveta”. Takva je titula koju je nasledio od svog čuvenog prethodnika — Hamurabija, koji je, isto kao i on, bio uveren u nepokolebljivost i večnost svoje veličine. Navuhodonosor pokorava Siriju, Fenikiju, Palestinu, njegova armija dolazi do granice sa Egiptom, a sakupljači poreza probijaju se do najudaljenijih uglova Male Azije gde su nekada živeli nepobedivi Hetiti koje više niko ne pamti. Vavilon — „vrata bogova” — ukrašava se raskošnim hramovima i dvorcima i postaje najveći grad čitavog tadašnjeg sveta, „car nad carevima”, „zlatna glava”, kako ga je nazivao biblijski prorok Danilo. (Ako je u skladu sa srednjovekovnim predstavama grad određen kao „naselje ograđeno zidinama”, onda očigledno Vavilon treba priznati za najveći grad koji je ikada postojao na našoj planeti.)

Vavilon je izazivao divljenje i zavist. Car je znao cenu i jednog i drugog: „Ja sam — Navukodonosor, car Vavilona, sin Nabopalasara. Ja sam okružio Vavilon sa istoka moćnim zidinama, iskopao rov i utvrdio njegove padine uz pomoć smole i pečene cigle. U temelju rova podigao sam visok i čvrst zid. Napravio sam široka vrata od kedrovog drveta i okovao ih bakrenim pločama. Da neprijatelji koji ne misle dobro ne bi mogli da prodru u Vavilon uz pomoć falangi, okružio sam ga vodom, silnom kao morski talasi. Savladati je bilo bi jednako teško kao i pravo more. Brižljivo sam učvrstio utvrđenja i pretvorio grad Vavilon u tvrđavu”. Ali, car je razmišljao i o besmrtnosti. Ostavio je potomcima jedno od sedam svetskih čuda — „Semiramidine viseće vrtove”, i podigao zdanje na 90 metara visine, koje je postalo otelotvorenje ljudske sujete i oholosti: „Umešao sam svoje prste u to da vrh Vavilonske kule bude sagrađen tako da bi ona mogla da se nadmeće sa nebom”. Opijen moći, vladar je izazvao istoriju i ona je prihvatila izazov.

¹ Asurbanipal — asirski vladar.

² Boginja Ištar je vrhovno žensko božanstvo drevne Mesopotamije, glavno božanstvo Asiraca, boginja ljubavi i seksualnosti.

Careva slava izgubila se tokom jednog pokolenja. Nabukodonosorov sin stradao je za vreme dvorskog prevrata, unuka su sveštenici svrgli sa trona tek što se ustoličio. Poslednjem caru — Nabonidu — bilo je suđeno da svoje dane okonča u zarobljeništvu. Godine 538. Vavilon je pao. Njegove trostruke zidine i 600 kula pokazale su se beskorisnim — kroz širom otvorena gradska vrata upala je, ne nailazeći na otpor, persijska konjica. Valtazar, Nabonidovom sinu, zatvorenom u tvrđavi, preostalo je da se nada čudu. Očekivao ga je, priređujući očajničke orgije na dvoru. I dočekao je, videvši svojim očima loša znamenja. U Bibliji se kaže da se „pojaviše prsti ljudske ruke koji počеше da pišu, nasuprot velikog svećnjaka po okrećenom zidu carskog dvorca, i car vide dlan ruke koja je pisala: ‘Mene, tekel, uparsin! (izbrojano, izmerno, podeljeno)’”. Te noći, Valtazar je ubijen.

Istorija precrtava stara imena i nazive. Početkom VI veka iščezava Urartu, tajanstvena kraljevina skrivena u kavkaskim planinama koja nije odolela pod navalom Skita i Midana. Godine 546. prestaje da postoji Lidijsko kraljevstvo: njegova bajkovita bogatstva dopašće persijskoj blagajni, a zlosrećni car Krez biva zarobljen, postavši žrtva sopstvene nepromišljenosti. Kada je pitao proroka da li da krene u rat protiv Persijanaca, dobio je jasan odgovor: „Ako pređeš reku Halis, uništićeš veliko carstvo”. Proročanstvo se obistinilo i Krezu, okovanom u lance, preostalo je samo da jadikuje nad dvosmislenošću proročanstva i da se sa kajanjem priseća kako je prenebregao upozorenja atinskog mudraca Solona. Herodot prenosi: u Sardu, raskošnoj prestonici Lidije, Solonu su pokazivali carevo blago. Kada je sve pažljivo osmotrio, Krez mu reče: „O tvojoj mudrosti, dragi Atinjanine, do nas dopiru glasine. Žedan znanja i radoznao posetio si mnoge zemlje i zato bih hteo da te upitam da li si video srećnog čoveka”. Krez je postavio ovakvo pitanje, računajući na to da će njegovo ime biti izgovoreno. Solon, međutim, navede druge ljude — građane koji su pošteno ispunjavali svoj dug i dostojno dočekali smrt. Krez se razbesneo: „Zar ti nimalo ne ceniš moju sreću i postavljaš me ispod običnih ljudi?” I kao odgovor dobi: „Znam, Kreže, da je bog zavidljiv, a ti me pitaš za ljudsku sreću... Pa čovek nije više od slučajnosti. Ti si, naravno, bogat i vladaš mnogim narodima, ali da te nazovem srećnim mogu tek onda kada saznam da

si srećno okončao svoje dane. Mnoge je bog uljuljkivao nadom u sreću, a zatim srušio. U svakom poslu treba pogledati kakav je njegov kraj”.

U VI i čak u V veku Grci su bogovima pripisivali misli i osećanja svojstvene smrtnicima — tradicija koja se očuvala još od homerovske epohe. Sasvim ozbiljno je Herodot iz Halikarnasa, naučnik, istoričar, putnik koji je proputovao čitav svet i bio poznanik sa najvećim prosvćenim umovima, tvrdio: „Bog ne trpi da neko osim njega samog ima visoko mišljenje o sebi”. I nikoga nisu čudili neočekivani preokreti sudbine kod pojedinaca ili čitavih naroda i država — jer svetom je vladala sudbina, surova i neumoljiva. Sredozemlje se privikavalo na nova imena, kratka i oštra, kao reči komande: Kir, Darije, Kserks. Persijski govor odjekivao je sada na čitavom Bliskom istoku. Ne znajući za prepreke, odredi osvajača pokorili su grčke gradove Male Azije, a 525. godine pre nove ere Kambiz, Kirov sin, osvojio je najstariju od zemalja — Egipat. Vladavina faraona koja je trajala tri veka okončana je, reč „faraon” nestala je iz leksikona i veliko carstvo pretvorilo se u običnu provinciju kojom je upravljao namesnik, noseći ponosno zvanje satrapa.

U VI veku završila se istorija Starog istoka. Nestala su carstva Asiraca, Hetita, Vavilonaca, Egipćana, Urarta, Elamita, Feničana, Miđana. Na njihovom mestu raširila se ogromna persijska imperija Ahemenida, koja je sa žudnjom gledala na zapad.

Heladu to još ne brine. Desetine grčkih gradova-država — polisa, vode svoju brigu, ne sumnjajući na opasnost. Njih više uznemiravaju unutrašnje nesuglasice ili sukobi sa najbližim susedima. I sasvim daleko, negde na samoj periferiji tadašnjeg sveta, tek se rađa država na koju dugo neće obraćati pažnju, a kada je obrate — biće kasno, i Rimu će uspeti da ostvari ono što nije uspela nijedna država pre. Grčka još ne poznaje najezdu stranaca. Ali su joj poznati drugačiji potresi. Šesti vek je rušio starinska načela i menjao politički oblik malih polisa koji su ljubomorno čuvali svoju nezavisnost. To je počelo u prethodnom stoleću. Zajednica građana koja je činila osnovu grada-države, razdvojila se. Opterećeni dugovima seljani su davali zemlju u zalog, a neretko i sami sebe prodavali u roblje. Zanatlije su upadale u potpunu zavisnost od trgovaca. Nezadovoljstvo je raslo i bilo je upravljeno

vlasti. Svime je upravljala ista stara propala aristokratija koja se uporno držala svojih tradicionalnih prava. Predstavnici plemstva koji su vladali mnogim zemljama, obavljali su svešteničke dužnosti, propisivali zakone, činili su zatvoreni vladarski stalež kojem čak nisu bile potrebne usluge kralja. U razvijenim grčkim državama u VI veku se ne zna za kraljeve. Na njihovom mestu pojavljuju se izborni magistrati — potomci plemenitih očeva. Na Korintu ih nazivaju pritanima, u Argosu — demijurzima, u Atini — arhontima. U VII veku aristokratija se osećala sigurno i nije se plašila političkih suparnika. Ona je potcenila drugog neprijatelja, ravnodušnog prema svakoj politici, sposobnog da sa jednakim uspehom zida i ruši. Taj neprijatelj imao je neugledan oblik štapa, poluga i komadića od bakra ili srebra. Od običnih komada metala razlikovali su se tačno utvrđenom težinom i oznakom države utisnutim na njih.

Za kratko vreme novac je promenio živote.

On je podrivao pravila naturalne privrede, podsticao je trgovinu, ubrzao razvoj plovidbe. Pridoneo je pojavi novih klasa — trgovaca, zelenaša, preduzimača koji su kupovali zemlju — sve njih su nazivali novim bogatašima. Ljude su počeli da cene ne zbog plemenitog porekla već na osnovu njihovog bogatstva, bez obzira na to kako je stečen imetak.

Nekada je ugled uživao pošten rad zemljoradnika, čiji se opstanak svodio na obrađivanje skromne parcele. U domaćinstvu robovi skoro da i nisu korišćeni, i besposlica se smatrala sramotom za slobodnog građanina. Marljivost, umerenost, skromnost predstavljale su vrlinu, bogatstvo se posmatralo kao nagrada koja ovenčava trud orača, stočara, vinogardara, koji su radili od jutra do sutra. Hesiod koji je, kako se smatra, živio u VIII veku pre nove ere, u poemi *Poslovi i dani* poučava:

Rad čoveku stada dobavlja i svako blagostanje.
 Ako voliš da radiš, bićeš miliji većnim bogovima,
 Kao i ljudima: neradnici su mrski svakom.
 Nema nikakve sramote u radu: nerad je sramotan.
 Ako se trudiš, uskoro ćeš bogat postati, na zavist lenjivcima.
 A u stopu za bogatstvom ide vrlina s poštovanjem...
 Sramota je udes siromaha, a pogledi bogatog su odvažni.

Za oko dvesta pedeset godina slična tirada izazivala je samo osmeh. Ali poslednju primedbu slušali su pažljivo. Krajem VII veka već čvrsto veruju: „Novac čini čoveka”, i ta izreka ulazi u govor.

Samo, kakav novac? Dobijen u znoju lica na siromašnoj grčkoj zemlji? Uopšte ne. Zakup i preprodaja komada zemlje, pogodne pozajmice s kamatom, trgovina prekomorskom robom, organizovanje radionica i pravljenje raskošnih predmeta, instrumenata, posuđa, koji su imali prođu u drugim zemljama — takvi izvori prihoda činili su se privlačnijim.

Trgovački kapital ušao je u sve sfere. Pred njim nije odolelo ni uporište stare aristokratije — zemljišni posedi, baš te nepokretnosti koje su oličavale večne i nepromenljive osnove predašnjeg života. Plemstvo je propadalo, rasprodavalo zemlju, klanjalo se zelenašu kog je preziralo, ali bez kog više nije moglo da se snađe.

Osetivši snagu, nova, novčana aristokratija pružila je ruke prema vlasti. Htela je da nametne svoje zakone. Tvrdila je da su slobodni građani dostojni poštovanja bez obzira na odsustvo raskošnog rodoslova. I „nove bogataše” su podržavali seljaci i zanatlije, gradska sirotinja, tačnije, narod koja se nazivala demosom.

Uzavrele su strasti u svim grčkim polisima. „Dobrom starom poretku” došao je kraj. Neretko je dolazilo i do oružanih sukoba i čitave loze su istrebljene, ili prognane, njihov imetak razdeljen. Slamale su se vekovne tradicije, menjale predstave o junaštvu i plemenitosti. I evo, već megarski pesnik Teognid tuguje:

Poštovanje prema novcu, i plemić uzima prostu za ženu,
Običan čovek — gospođu. Novac meša staleže.
Ne treba se čuditi što tamni građanski soj,
Pošto se tako dobro pleme meša sa ružnim...
U bedu nas iz velike sreće baciše — nasilje,
Niske ljudske strasti, njihova ohola gordost.

Demos je ustanovio nove poretke.

Stremio je ka vlasti, hteo da se oseća kao gospodin, ali još nije naučio da upravlja. I zadovoljio se time kada su u njegovo ime to počeli da rade

drugi. Šesti i sedmi vek upoznali su svet sa tiranima. Ta reč je u početku bila lišena zlokobnog smisla i označavala je samo pojedinačnog vladara, koji je vlast dobio ne putem nasledstva i izbora, nego kao rezultat osvajanja. Ali, još u starini su shvatali koliko su kolebljive i nestalne pravne odredbe. Svaka mera mogla je postati zakonska, ako je bila potkrepljena silom. Tim pre ako je u svojstvu te sile nastupao demos. Njegova dobrobit proglašavana je ciljem politike i pravednim se smatralo sve što je učvršćivalo moć tirana — opštepriznatog „narodnog vođe”.

U tiraniji su videli zalag miru i poretka u državi, spasenje od pobuna. Stojeći iznad svih grupa građana, tirani su se poigrali sa narodom, na razne načine pokazujući svoju predanost njegovim interesima. Zaplenjivali su imovinu plemstva, izdavali zakone protiv raskoši, branili sirotinju na sudu, podsticali trgovinu, priređivali blistave svetkovine, gradili veličanstvene hramove, bili pokrovitelji umetnicima i pesnicima.

Tirani su pokušavali da liče na stare careve, okruživši se mudrim savetnicima i naoružanom svitom. Ali su se pritom trudili da ne naruše spoljašnje forme republikanskog uređenja. Pošto su bili individualni vladari, suzdržavali su se od toga da kuje novac sa sopstvenim imenom. Njihova vlast bila je obučena u odeću zakona: smatrali su ih zaštitnicima države, i kao vojskovođe imali su pravo da drže plaćeni odred telohranitelja.

Tajnu tiranije kasnije je razotkrio Aristotel, shvativši koliko je važno održavati demokratske zakone, da bi se narod osećao kao gospodar čak i kada je lišen svake vlasti:

„Nemogućnost ostvarivanja građanskih prava, narušavanje pravde, bezobzirnost — sve to vodi ka državnom prevratu”. I zato, „pošto u sastav države ulaze dva elementa — klasa ljudi koji nemaju i klasa dobrostojećih ljudi — tiranin treba da navede i jedne i druge na to da se njihova dobrobit zasniva na njegovoj vlasti... U očima svojih podanika on treba da bude ne tiranin, već gazda u kući... ne nasilnik nego staratelj.

Tiranin treba da privoli na svoju stranu aristokrate ljubaznošću, a većinom da upravlja uz pomoć obmana”.

Tirani su postajali razni ljudi, među njima i aristokrate poreklom. Baš oni su posebno revnosno progonili svoje bivše istomišljenike, da bi tako kupili poverenje demosa. I više nije samo plemić, već i svaki iole

poznat čovek, izazivao kod njih podozrenje. Istovremeno je poznato, međutim, da je sa imenom tiranina Perijandra npr. povezan sjajni procvat Korinta, koji je, istina, za kratko vreme, postao jedna od vodećih helenskih država.

Na obalama Jonskog i Jadranskog mora, Korint je osnovao kolonije u punom cvatu, na čijem čelu su se nalazili tiraninovi rođaci. Sam grad pretvorio se u snažnu tvrđavu, koju je pouzdano čuvala flota. Po predanju, baš Korinćani su izmislili sidro i napravili novi tip broda sa rezervnim jedrima — trijeru, čija je posada dostizala broj od 200 ljudi. Za vreme Perijandra prokopani su kanali, napravljen je drveni put koji je povezivao pristaništa, postavljen je vodovod. Korint je prvi počeo da kuje sopstveni novac i takođe prvi počeo da uzima taksu na dovezenu robu.

Perijandar je vladao 40 godina i umro okružen počastima. Potomci su smatrali da je imao sreće, jer, kako je primetio Didro posle više od 2000 godina (koji je napisao članak „Tirani” u *Enciklopediji* koju je objavio), „nema ničeg više zadivljujućeg od tiranina koji je umro u svom krevetu”.

Nije mnogo grčkih tiranina čekao sličan kraj. Obično su ih svrgavali, ili su ih ubili spoljašnji ili unutrašnji neprijatelji. Bez obzira na spoljašnji sjaj, savremenici su primećivali nepostojanost tiranije i ona je retko preživljavala dva pokolenja. Čak je korintskom despotu, po Herodotovim rečima, delfski prorok prorekao: „Blaženi su Kipsel³ i deca njegova, ali ne i deca njegove dece”, i ubrzo posle Perijandrove smrti njegov naslednik je ubijen.

Od ruke Persijanaca stradao je i miljenik sudbine, samoški tiranin Polikrat, koji je bio pirat i pokorio veliki deo ostrva u Egejskom moru. Nije dugo upravljao Megarom ni tiranin Teagen, kojeg je bio svrgnuo pobunjeni narod.

Tiranija po svojoj prirodi nije mogla biti dugovečna.

Čak su i najumereniji i najpažljiviji vladari izazivali na kraju nezadovoljstvo. „Tiranija je prepuna zala”, jadikovao je sicilijanski tiranin Dionisije, koji je živeo u IV-V veku pre nove ere, „ali među njima nema većeg

³ Prvi tiranin Korinta, Perijandrov otac.

zla od tog da nijedan od takozvanih prijatelja ne priča iskreno sa tobom... Prijateljima je nemoguće verovati — jer, ako su razumni, sami će pre hteti da postanu tirani nego da se potčinjavaju tuđoj vlasti”. I kada je njegov poverenik Damoklo u podaničkom zanosu nazvao Dionisija najsrećnijim od smrtnika, tiranin ga je posadio na svoje mesto i ovaj je iznad svoje glave video mač koji je visio na konjskoj dlaci, spreman da se svakog časa otkine.

Tog zloglasnog „Damoklovog mača” mogao je da se ne plaši, čini se, jedino grčki tiranin — vladar Mitilene, Pitak. Za vreme žestokih sukoba demos ga je pozvao da učini kraj nemirima. „Pri sveopštem odobravanju postaviše za tiranina u mirnom, nesrećnom gradu — Pitaka, čoveka niskog porekla!” — klicao je pesnik Alkej, vređajući svoje političke protivnike. Objektivniji istoričari drugačije su ocenili tiraninovu aktivnost. Po rečima Strabona, „Pitak je iskoristio jednovlašće za uništenje oligarha i istrebivši ih, vratio gradu nezavisnost”. Tradicija ga opisuje kao umerenog čoveka, nekoristoljubivog i pripisuje mu sastavljanje mudrih zakona koji su obezbedili poredak u državi. Doživeo je duboku starost i umro kao privatno lice, dobrovoljno skinuvši sa sebe visoke punomoći.

U većini gradova tirani nisu preživeli VI vek. Obavili su svoj posao i mogli su da odu. Jezikom nauke to je izraženo sažeto i hladno: tiranija je odigrala značajnu istorijsku ulogu, porazivši gospodstvo rodovskog plemstva i pripremivši prelaz na novu političku i društvenu organizaciju — robovlasnički polis.

Ojačavši položaj demosa, tiranija je počela da se suprotstavlja njegovim interesima i, lišena društvene podrške, neminovno je osudila sebe na propast.

Potisnuvši aristokrate, tirani nisu mogli da se snađu bez pomoći demosa, koji je pre ili kasnije morao da spozna sopstvenu snagu. Vlast je izgubila oreol nepogrešivosti.

„Aristos” na grčkom označava najboljeg, najdostojnijeg, najplemenitijeg. Vekovima je na aristokrate gledano kao na ljude posebne vrste, koji su, milošću bogova (sa kojima je povezivao svoje poreklo svaki plemićki rod) pozvani da vladaju društvom, plemenom, narodom. Oni

su sudili i nametali nepisane zakone, sledeći tradicionalne moralne norme, koje su jednom zasnagda povukle granicu između „najboljih” i prostog puka.

U VI veku su shvatili da je svako sposoban da upravlja — i vojskovođa, i gusar, i trgovac, u čijim venama nema ni traga „božanske” krvi. Odatle je bio samo korak do neočekivane, skoro nestvarne misli: vođe je moguće birati, nadgledati njihove aktivnosti, smenjivati i kažnjavati ih, i onaj koji vlada — uvek je samo državni činovnik u službi naroda — vrhovnog sudije i zakonodavca. Kako je kasnije rekao Aristotel, „kada je narod gospodar izbora, on je i gospodar vlade”.

Šesti vek je pronašao demokratiju.

Ona se pojavila u mnogim grčkim polisima, ali njen vesnik bila je Atina.

Počelo je sa Solonom. Potomak poslednjeg atinskog kralja, on je mogao da bude ponosan na svoje poreklo i da se zanima stvarima koje priliče plemiću. Ali, njegova loza je osiromašila, i Solon je, da bi to popravio, počeo da trguje maslinovim uljem. Ne izgubivši stare veze, stvorio je nove: plemstvo ga je kao i ranije smatralo svojim čovekom, i ne manje poštovanje uživao je kod trgovaca i zanatlija.

Politički kapital stekao je zahvaljujući tobožnjem ludilu. Posle dugih godina bezuspešnog ratovanja sa Megarom zbog Salamine, očajni Atinjani doneli su zakon: da se kazni svako ko se usudi da predloži rat protiv zlosrećnog ostrva. Solon se napravio ludim, i tek što se glas o njegovom ludilu raširio, dojurio je na gradski trg i pred narodom pročitao elegiju pod nazivom *Salamina*, u kojoj je pozivao u nove pohode. Ludaka su poslušali i izmenili predašnji zakon. Solonu su poverili komandu nad vojskom i on je izvojevao pobeđu.

Njegov ugled je porastao. I kada se početkom VI veka zaoštrio sukob između plemstva i demosa, boljeg posrednika je bilo nemoguće naći. „Plemstvo ga je poštovalo zbog bogatstva, siromasi — zbog poštenja”, tvrdi Plutarh. Ispravnije je reći: aristokrate su u njemu videle člana svog staleža, a demos — zaštitnika svojih sasvim jasnih interesa. Pogrešili su i jedni i drugi: Solon je mislio na spasenje čitave države.

Godine 594. pre nove ere biraju ga za arhonta i dodeljuju mu vanredne punomoći za provođenje reformi. Mnogi ga savetuju da postane

tiranin. On to odbija, govoreći da je „tiranija izvrsna tvrđava, samo izlaza iz nje nema”.

Po savet ide u delfsko proročište, i Apolon mu, kroz Pitijine⁴, reči predskazuje:

Hrabro zauzevši sredinu broda, upravljaj spokojno njime.
Verne pomoćnike u tome naći ćeš među mnogim Atinjanima.

Dakle, zlatna sredina! Politika koja traži posebnu umetnost, umeće snalaženja, nalaženja sporazumnih rešenja, smirivanja neprijateljskih grupacija.

Od reformatora su očekivali previše. Po Aristotelovim rečima, „narod je računao na to da će on sve preraspodeliti, a plemstvo da će vratiti pređašnji poredak ili će ga samo preinačiti”. Solon je pokušao da ih sve zadovolji. U njegovoj uobrazilji bila je naslikana idealna država, u kojoj vladaju mir, sklad i pravednost i gde se svako oseća članom jedinstvenog kolektiva slobodnih građana.

Slobodnih?

I Solon počinje od toga što uništava dužničko ropstvo. Čitavu teritoriju Atike prekrivali su zastrašujući granični stubovi na kojima su bili zapisani iznosi dugovanja. To je značilo da je zemlja založena, a njen gazda da je beznadežni dužnik ili bivši seljak koji je postao rob. Solon je iščupao stubove i vratio dužnicima slobodu. Od sada niko ne sme da kupuje Atinjanina — čak i poslednji siromah mora ostati slobodan.

Ali, šta da radi zemljoradnik sa neočekivano dobijenom slobodom? Solon mu daje založenu zemlju i objavljuje dugove nevažećim. Traži one koji su prodati u roblje u druge zemlje, daje otkup za njih, vraća ih u otadžbinu i smešta ih na pređašnje parcele.

Neka potvrdi najviša boginja,
Crna majka, zemlja mučenička,
Sa koje sam skinuo sramotne stubove,

⁴ Sveštenica i proročica Apolonovog hrama u Delfima, izražavala se dvosmisleno i nepovezano.

Ranije robinja, a sada — slobodna.
U otadžbinu, u Atinu, u naš divni grad,
Vratio sam mnoge, u tuđinu prodate...
Oslobodio sam i ovde, u miloj otadžbini,
One koji su drhtali kao robovi pred ćudima gospodara.
Ali se nisam borio nasiljem,
Već zakonima, istinom, pravom, razumom.
I obećavajući, obećanja ispunio,
Ne postavši tiranin i nasilnik.

Ali, gde je jemstvo da se sve neće ponoviti ispočetka? Šta smeta plemstvu da uveća svoja imanja, sakupljajući zemlju seljaka?

Solon odgovara: na staro nema povratka — i ustanovljava graničnu normu zemaljskih poseda. On dopušta svakom da ostavi imanje kome želi, a ne samo članovima svoje porodice. Zemlja predaka, sveta i neprikosnovena svojina plemićkih rodova, od sada može da se deli na sitnije komade i da ide u prodaju.

Nisu zaboravljeni trgovci, zelenaši, menjači. Solon počinje sa kovanjem najsitnije monete, zahvaljujući čemu narasta količina novca u zemlji, šire se trgovački pothvati. Osim toga, kako prenosi Plutarh, „Solon, videvši da zemlja po svojim prirodnim osobinama jedva zadovoljava potrebe zemljoradničkog stanovništva, i nije u stanju da hrani gomilu onih koji ne rade ništa, ulio je poštovanje prema zanatima i uveo obavezu nadgledanja od kojih sredstava živi svaki građanin, kažnjavajući besposličare... Izdao je zakon po kojem sin nije obavezan da izdržava oca ako ga nije dao na zanat”.

Pripadnici plemstva su ustuknuli pred snalazljivošću i preduzimljivošću. Ostalo je samo da se ozakoni novi poredak. I Solon je izmenio državno uređenje.

On razmišlja o ravnopravnosti. Savremenici je poznata njegova izreka: „Ravnopravnost ne dovodi do pobune”.

Dovoljno je hrabar da iskaže takvu ideju i suviše pažljiv da je ostvari.

Reč „demokratija” se još nije pojavila, na to još niko ne pomišlja. Najmanje Solon, koji čini prvi korak prema njoj. Ali, on već zna:

povlastice ne daje rođenje, već položaj. I deli narod na četiri grupe. Najbogatijima su dostupne najviše dužnosti — arhonta, vojskovođa, blagajnika. Oni imaju i najveće izdatke. Dve druge klase takođe učestvuju u političkom životu, ulazeći u Savet 400 koji upravlja zemljom.

A šta je sa demosom? Istim onim narodom koji ne ume a hoće da vlada. Solon mu dopušta da oseti ukus vlasti.

On obnavlja Narodnu skupštinu — eklesiju, gde svako može da glasa i iskaže svoje mišljenje. Stvara najviši sudski organ — heliaju (sud porotnika), koji je bio dostupan svim građanima bez izuzetka. Šest hiljada članova tog narodnog suda ima pravo da razmatra bilo koje odluke lica koja su izabrana u eklesiju.

Kako se uobičajeno smatra u nauci, Solonov ustav oformio je građanski kolektiv atinske države i postavio osnove robovlasničke demokratije.

Malo je verovatno da je sam Solon bio sposoban da tako oceni svoju delatnost. Skromno je smatrao da je Atinjanima dao „najbolje zakone od onih koje su mogli da prime”. Nepokolebljivo je sledio zapovedi proroka, koji ga, istina, nije upozorio da je „teško u velikim stvarima odmah svima ugoditi”.

„Sve sa merom.” Ova krilatice bila je uklesana na Apolonovom hramu u Delfima. Mera je značila poredak i skladne odnose. A zar ka tome nije stremio atinski reformator?

Da, narodu sam ukazao poštovanje koje mu je potrebno,
 Nisam mu oduzeo prava, niti mu suvišna dao.
 Takođe sam mislio na one koji su imali bogatstvo i moć,
 Da ih niko bezrazložno ne uvredi.
 Postao sam moćni štit, zaklanjajući i jedne i druge,
 I nikome ne dadoh da nasiljem pobedi druge.

„Moćni štit” — zvuči upečatljivo i oholo. Ali, postojala je i druga izjava:

...Kada bih slušao sve protivnike
 I sve ono što mi viču,
 Grad bi osiromašio, mnogo bi građana izgginulo

U razmiricama. Tako sam se sa svih strana branio,
Kao vuk, od hrpe pasa.

I Solon se umorio od odbijanja napada. Aristokrate su bile ozlojeđene time što su bili lišeni povlastica i što su ih mešali sa prostim narodom. Demos koji je dobio prava, nije želeo da ostane siromašan i nastojao je na raspodeli zemlje. Reformator je težio ka uspostavljanju mira — a od njega su tražili nasilje. Obe vojske predlagale su mu da komanduje, a on se trudio da izbegne rat...

Solon je otputovao iz Atine. Napustio je grad, dobivši od građana obećanje da će čuvati njegove zakone i da tokom deset godina neće izmeniti nijednu reč u njima.

Vrativši se posle dugog proputovanja u otadžbinu, Solon se uverio da su zakoni ostali isti, neslaganja — takođe. Samo se ravnoteža narušila. U gradu postoje već tri grupacije, ili, kako ih nazivaju, partije: u jednoj je plemstvo, u drugoj su trgovci, brodari, zanatlije, u trećoj — seljaci. Strasti su uzavrele — malo-malo bukne građanski rat. Solon pokušava da izbegne sukob, poziva na suzdržanost i strpljenje. Njega učtivo slušaju, ali niko ne sledi savete mirotvorca.

Atina je zrela za prevrat. Do njega dolazi 560. godine pre n. e.

Ništa osim tiranije nije predstojalo. I tiranin se našao. To je Solonov rođak — Pizistrat, koji obećava seljacima i sirotinji izbavljenje iz poteškoća. Aristokrata preuzima ulogu seljačkog vođe i zaštitnika naroda. Položaj je krajnje dvosmislen: njemu i veruju i ne veruju. Plemstvo ga krivi za izdaju. Demos je spreman da se okrene od njega pri najmanjem promašaju. A Pizistrat se okružio odredom telohranitelja — batinaša. Trista ljudi štiti njegov dvorac na Akropolju. Ali oni su nemoćni da sačuvaju vlast. Dvapat je Pizistrat izgubio i bio prinuđen da ode u izgnanstvo. A zatim se pobedonosno vraća u grad. Poslednji put se to desilo 537. godine pre n. e.

Poučen iskustvom, tiranin odustaje od Solonovih saveta koje je do tada sledio. Shvatio je da je prinuda delotvornija od ubeđivanja. Neistomišljenike je jednostavnije ukloniti, nego ubeđivati u suprotno. Pizistrat počinje da se obračunava sa svojim protivnicima. Jedni su ubijeni, druge progone, treći se spasavaju bekstvom. Zemlja i imanja

osuđenih i onih koji su pobjegli daje se seljacima. Osnivaju se specijalni sudovi koji razmatraju tužbe zemljoradnika protiv aristokrata.

Tiranin ispunjava obećanja koja je dao demosu. Uvodi državni kredit za seljake kojima je to potrebno. Zanatlije dobijaju mnogo porudžbina, masovna izgradnja pruža sirotinji zaradu. Uspješni ratovi? Omogućavaju probijanje do Crnog mora. Odande, iz crnomorskih stepa, trgovci dovoze žitarice, a tamo prodaju rukotvorine zanatlija.

Atina se bogati. Njen oblik se naočigled menja. Za vreme Pizistrata postavlja se vodovod, prave se baseni, prvi put se mermer koristi za ulepšavanje građevina. Najbolji grčki majstori rade na ukrašavanju hramova i društvenih zgrada.

Politička prava građana su, kao i ranije, čvrsta. Solonov ustav nije promenjen. Jedina ispravka u njemu je da tiranin sam bira i menja više činovnike. Međutim, demos još nije time uznemiren. Za neko vreme on prestaje da razmišlja o politici. Setiće se nje posle Pizistratove smrti 527. godine, kada vlast pređe u ruke njegovih sinova — Hipije i Hiparha.

Popularnost se ne nasleđuje, i novi vladari ubrzo okreću Atinjane protiv sebe. Kao ishod zavere dvojice mladića — Harmodija i Aristogitona — 514. godine ubijen je Hiparh, a 510. godine staro pleme Alkmeonida uz pomoć spartanske vojske svrgava Hipiju.

Šta čeka Atinu? Rodovsko plemstvo je oslabljeno. Tiranija je konačno ugrožena Pizistratovim sinovima. Ko će upravljati zemljom? Odgovor je dao Klisfen — Alkmeonid, koji staje na čelo demosa. On je uveo novu administrativnu podelu, konačno poljuljavši uticaj aristokratije. Atika je podeljena na 10 opština, od kojih je svaka slala po 50 predstavnika u Veće Pet stotina. To veće je razmatralo dela koja su se potvrđivala u Narodnoj skupštini.

Opštine su birale po jednog čoveka u kolegijum stratega, koji su se, komandujući vojskom, po redu smenjivali jedan za drugim. Više niko nije mogao da iskoristi naoružane odrede radi preuzimanja vlasti.

Na kraju, donet je zakon o ostrakizmu⁵ — zakon, diktiran strahom od tiranije. Bilo koji građanin koji je stekao politički uticaj, posmatrao

⁵ Ostrakizam — politički proces kojim je Atinjanin, pod sumnjom da želi da se nametne za tiranina ili na drugi način podrije državu, mogao biti proteran iz polisa na deset godina.

se kao pretnja društvu — jer je mogao da postane tiranin. Mogao! Jedna sumnja bila je dovoljna da se čovek progna, bez obzira na svoje zasluge (a često baš zahvaljujući njima). Jednom godišnje se u Narodnom veću odlučivalo o tome da li je ostrakizam neophodan. Na zasedanju gde je moralo da prisustvuje najmanje šest hiljada građana održavalo se glasanje. Niko nije razmatrao postupke ili reči koji bi ugrozili ugled — jednostavno bi na crepu napisao ime onog ko po njegovom mišljenju zaslužuje kaznu. Onom ko je osuđen većinom glasova predstojalo je da na deset godina napusti teritoriju Atike. Istina, njegova imovina nije dirana, porodici je dopušteno da živi u Atini, a izgnaniku su po isteku kazne vraćana sva prava.

Zakon koji je donet da sačuva demokratiju, na kraju se okrenuo protiv nje: iskorišćen je u međustranačkoj borbi za svođenje računa sa suparnicima.

Odbacivši povlastice bogatstva i porekla, Atinjani su ponosno proglasili ravnopravnost svih građana. I isto toliko odlučno ogradili građansko društvo od ostalih stanovnika, za čiji račun su i postojali.

Demokratija znači vladavinu naroda. Robovlasnička demokratija učvršćivala je prevlast slobodnih građana, koji su predstavljali manjinsko stanovništvo. Plod svog vremena, ona je u sebi sadržala kobnu protivurečnost, koja je postavila granice njenom razvoju. Ali, VI vek to nije mogao da predvidi.

U VI veku su svetlo dana ugledale neverovatne teorije — sa tačke gledišta savremenika toliko besmislene da njihove autore nisu optužili čak ni za bogohuljenje. Uostalom, pojam jeresi još nije postojao, i Grci su se odlikovali priličnom verskom tolerancijom. Oni su zahtevali samo strogo ispunjavanje obreda i nisu praštali uvredu svetinja. Religiozna ubeđenja državu nisu zanimala. A i kakva ubeđenja kada je sve odavno poznato i objašnjeno u mitovima? Svet i čovek napravljeni su od bogova. Besmrtni žitelji Olimpa upravljaju zemljom i nebesima. Od bogova zavise vihori, zemljotresi, erupcije vulkana, morske bure, oluje, suše. Ali, oni takođe daju i sunčevu svetlost, blagodetne kiše, zahvaljujući kojima donosi plodove Zemlja — ravna ploča, umivena okeanom.

U svemu nalik na ljude, oni su sposobni za patnju i bes, zavist i lukavost, da budu dobri i surovi. Takvima ih prikazuju Homerovi epovi, prvi put zapisani u Atini za vreme Pizistratovih sinova. Mitovima su, kao i Homeru, bespogovorno verovali. I zato, ko je mogao ozbiljno da prihvati reči Anaksimena iz Mileta, koji je tvrdio da su bogovi iznikli iz vazduha?! Ili Ksenofana, koji je izjavio da bogovi nemaju ništa zajedničko sa ljudima, koji su ih stvorili po svojoj slici i prilici?

Prognan iz Jonije, taj putujući filozof deklamovao je po gradskim trgovima svoju poemu *O prirodi*, u kojoj je krivio Homera i Hesioda za to što su ispričali o nedoličnim postupcima bogova. U stvarnosti olimpski bogovi uopšte nisu takvi — čak i izgledaju drugačije. Jer —

Ako bi bikovi, ili lavovi, ili konji imali ruke,
Ili bi rukama mogli da slikaju i vajaju, kao ljudi,
Bogovi bi tada kod konja konjima bili slični,
A kod bikova imali bi bikovske oblike, —
Rečju, tada bi bogovi ličili na one koji su ih stvorili.

Pitagora, rodom sa Samosa, kojeg Heraklit naziva najobrazovanim čovekom svog vremena, bavi se matematičkim nizovima i proporcijama, uobličava (ako je verovati glasinama) čuvenu teoremu, stvara teoriju muzike i zaključuje da je cela priroda — kombinacija različitih veličina i da svetom upravlja Broj. Drugim rečima, nema haosa, nema samovolje bogova — postoje zakonitost, poredak.

Pitagora pronalazi reč kosmos, koja označava sve što postoji i što je postojalo, lepotu i sklad. Savremenici su upamtili tu čudnu reč iako je nisu razumeli, isto kao što sto godina kasnije nisu razumeli reč atom, koja je zaživela zahvaljujući Demokritu.

Pitagora iskazuje još jednu misao, čudovišnu i neverovatnu za to doba. Dve hiljade godina pre Kolumba on naglašava: Zemlja je loptastog oblika. I više od toga — ona se kreće u prostranstvu!

U VI veku traga se za suštinom, do srži stvari i pojavljuje se nauka. Ona se rodila iz praktičnih potreba i uobličila se onda kada je čovek prestao da razmišlja samo o potrebama. Spisak naučnika otvara Tales iz Mileta.

Milet — to je Jonija. Nju ponekad nazivaju grčkim Vavilonom. Tamo su se mešali narodi i pogledi na svet, i pre svega, Grčka sa Istokom. Pružajući se po ostrvima u Egejskom moru i na priobalju Male Azije, Jonija se pre drugih grčkih država dotakla sa istočnom mudrošću. U VI veku Istok je još uvek kulturniji od Helade i evropski Grci odlaze u Egipat, Vaviloniju, u jonske gradove da se prosvete.

Tales živi u gradu trgovaca i moreplovaca. Kao i svi, čeka povratak brodova u pristanište i proklinje sušu koja uništava letinu. Kažu da sve zavisi od bogova. Možda. On to ne spori, ali želi da razume. Odgovor traži na nebu. Tačnije, između neba i zemlje — u vazduhu. Zanimaju ga vazdušne pojave (na grčkom: meteori). Smeju mu se, i dve i po hiljade godina kasnije do nas stiže anegdota o tome, kako je, posmatrajući zvezde, pao u bunar. Kakva odlična pouka onom ko izaziva zdravorazumske ljude i krši uobičajene predstave.

Milećani smatraju Talesa čudakom i još ne shvataju da je on prizemniji nego njegovi sugrađani.

On traži jednostavne i razumljive razloge za nerazumljive pojave.

Sunce je — zvezda, Mesec — pratilac Zemlje.

Danas je to poznato već predškolcu. Sunce, Mesec, zvezde, lutajuća svetla (planete) — bogovi ili junaci, koji su postali besmrtni — tada je to isto svako znao.

Da stigne do prve istine Tales još nije u stanju. „Neukost je težak teret” — s gorčinom priznaje, osećajući na sebi tu težinu. Ali drugu istinu ne može da prihvati. Nebeska svetla nisu bogovi, već obične stvari, kao Zemlja. Ona imaju sposobnost kretanja, mogu da zaklanjaju jedno drugo, i tada... Godine 585. pre n. e. Tales predskazuje pomračenje Sunca. Ali, ako je priroda puna uobičajenih pojava, od čega se one sastoje? Naučnici iz Jonije, naivni u svojoj nemoći i drskosti, tražili su prasuštinu stvari. Tales je uveravao da sve niče iz vode i u nju se pretvara. Anaksimenu je dao prednost vazduhu. Anaksimandar je prvim elementom proglasio beskonačnu, besmrtnu i večno pokretnu materiju, od koje se stvaraju zemlja, voda, vazduh i vatra.

Besmisleno?

Danas kažemo: da. I razumemo da je to žamor mudraca, koji su se usudili da razmišljaju o materijalnim načelima sveta, rizikujući uopštavanja. Tako počinje nauka.

Vavilonci i Egipćani, koji su izgradili hramove i piramide, dobro su znali da je $3^2 = 9$, $4^2 = 16$ i $5^2 = 25$. Nacrtao je pravougaoni trougao, kod kojeg su katete 3 i 4, izmjerili su hipotenuzu i uverili se da je ona jednaka 5. Znači površina kvadrata, postavljenih na katetama tog trougla ($9 + 16$), ista je kao i površina kvadrata postavljenog nad hipotenuzom (25).

Ostao je još jedan korak: dokazati da je to istina za svaki pravougaoni trougao, bez obzira na veličinu njegovih stranica. Drevnoistočni geodeti nisu napravili taj korak. Bio je potreban um, koji će od pojedinačnih, tačno određenih svojstava izvesti opštu zakonitost. Pojavio se Pitagora.

Tales i njegovi sledbenici trudili su se da pronađu zajedničko u stvaranju sveta. Nazivali su ih fizičarima (fizika je na grčkom: priroda), kasnije hilozoistima, tj. onima koji materiju priznaju živom. Ali, oni su bili prvi filozofi u već pravom smislu reči, koju je, kako se prenosi, smislio Pitagora, ali koja je ušla u upotrebu tek sto godina kasnije.

U VI veku se otkriva i pronalazi mnogo toga.

Imena dobijaju kontinenti — Evropa i Azija. Tako su označeni na prvoj geografskoj karti, koju je izrezao Anaksimandar u Miletu. Pojavljuju se muzičke note.

Solon uvodi 594. godine pouzdan kalendar, u čijoj osnovi je lunarni ciklus.

Anaksimandar konstruiše sunčani sat, koji pokazuje precizne vremenske intervale i deli dan na dvanaest delova.

Omiljeni materijal vajara postaje mermer.

Od horskih pesama u čast bogu Dionisu (ditiramba) nastaje pozorište. Na scenu izlazi glumac koji vodi dijalog sa horom. Godine 534. Atinjanin Tespis postavlja prvu tragediju u kojoj sam nastupa u svojstvu glavnog izvođača. Takođe smišlja šminku i maske za učesnike u predstavi.

Jonjani upoznaju Grke sa prvim proznim delima. Njihovi autori obrađuju mitove, pišu o događajima iz života gradova i naroda. Njih još ne nazivaju istoričarima, već logografima (proznim piscima).

Pitagorejci prvi dele brojeve na parne i neparne i izračunavaju zbir uglova trougla.

Ali, u VI veku još mnogo toga se ne ume i ne shvata.

Nema naučne medicine, biologije, fizike, geografije, istorije. Još nije određeno trajanje sunčeve godine. Nepoznate su vrste reči i padeži. Ljudi nisu upoznati sa govorničkom veštinom. I dalje im je nepoznata komedija. Niko ne osuđuje ropstvo. Niko se ne usuđuje da negira postojanje bogova.

Sve to je preostalo ljudima u V veku pre n. e., koji će se kasnije nazvati epohom najvećeg procvata grčke civilizacije. Da bi se to dogodilo, bilo je potrebno da se steknu, u krajnjoj meri, dva obavezna uslova — nezavisnost Helade i pobeda demokratije u Atini. Godine 500. započinje poluvekovni rat Grka sa Persijancima. Oko 500. godine rađa se Perikle.

OSNOVNI DATUMI PERIKLOVOG ŽIVOTA I GLAVNIH DOGAĐAJA U ISTORIJI ATINE

500. g. pre n. e. — početak grčko-persijskih ratova.
90-e godine V veka pre n. e. — rođenje Perikla.
493/492. g. — Temistokle kao arhont.
490. g. — Darijev pohod u Heladu. Pobjeda Grka pod komandom Miltijada na Maratonu.
489/488. g. — Aristid kao arhont.
487. g. — reforma kolegijuma arhonata (arhonte počinju da biraju žrebom između građana prve dve klase).
485. g. — ostrakizam Ksantipa, Periklovog oca.
483. g. — otkrivanje srebrne žice u rudnicima Lavriona.
482. g. — ostrakizam Aristida.
482/481. g. — Temistokle — atinski strateg.
482—481. g. — gradnja vojne flote u Atini.
480. g. — Kserksov pohod na Heladu. Bitka kod Termopila. Razaranje Atine. Pobjeda Grka kod Salamine.
479. g. — ponovni prodor Persijanaca u Atiku. Pobjeda Grka kod Plateje i Mikale.
478. g. — osnivanje Deloskog pomorskog saveza (od 454. g. — Atinski morski savez).
472. g. — Perikle postavlja tragediju *Persijanci*.
471. g. — ostrakizam Temistokla. Kimonov uspon.
468. g. — pobjeda Grka pod Kimonovom komandom kod Eurimedonta. Oslobođanje priobalja Male Azije od Persijanaca.
461. g. — ostrakizam Kimona. Reforma Areopaga. Ubistvo Efijalta. Perikle postaje vođa demokrata.
461—456. g. — Perikle upravlja gradnjom Dugih zidina, koje spajaju Atinu sa Pirejem.
457. g. — poraz Atinjana kod Tanagre i pobjeda kod Enofita.
456. g. — predaja EGINE. Perikle predlaže sazivanje zajedničkog helen-skog sabora u Atini.

454. g. — propast atinske flote u delti Nila. Prenošenje savezne kase u Atinu.
451. g. — Kimonov povratak iz progonstva. Petogodišnje primirje sa Spartom. Perikle predlaže zakon o atinskom građanstvu.
- 450—440. g. — gradnja Hefestovog hrama u Atini.
- Početak 40-ih godina — upoznavanje Perikla i Aspasiје.
449. g. — pobjeda Atinjana nad Persijancima kod Salamine. „Kalijev mir”.
- 447—342. g. — gradnja Partenona.
- 446—442 g. — gradnja Odeona.
446. g. — Atinjani pokoravaju Eubeju.
445. g. — tridesetogodišnji mir sa Spartom. Provera građanskog spiska u Atini.
- 444—430. g. — Perikle — „prvi strateg”.
443. g. — ostrakizam Tukidida, Melesijevog sina. Osnivanje Furiје u Italiji.
- 440—439. g. — ustanak na Samosu i u Vizantiji.
438. g. — Fidija završava kip Atine Partenos (Devica).
437. g. — Periklova ekspedicija na Crno more.
- 437—432. g. — gradnja Propileja.
435. g. — rat između Kerkire i Korinta.
- 434, 432. g. — „Megarski psefizmi”.
432. g. — početak opsade Potideje. Anaksagorino progonstvo iz Atine. Proces protiv Aspasiје.
431. g. — kongres učesnika Peloponeskog saveza odlučuje da počne rat sa Atinom.
- 431—404. g. — Peloponeski rat.
431. g. — napad Tebanaca na Plateju. Suđenje Fidiji i njegova smrt.
- 431, 430 g. — Arhidamovi pohodi u Atiku.
430. g. — epidemija u Atini. Periklov poraz na izborima za stratega. Kažnjavanje Perikla novčanom kaznom. Smrt Periklovih sinova Ksantipa i Parala.
429. g. — biranje Perikla za stratega. Novo izbivanje epidemije u Atini. Periklova smrt.

O AUTORU

Feliks Naumovič Arski (alijas Naumov, 13. mart 1929. — 16. maj 1987, Moskva) — sovjetski istoričar (specijalista u istoriji starog sveta), novinar i pisac.

Nakon što je diplomirao na Fakultetu za istoriju, na Moskovskom državnom univerzitetu, poslat je da radi u lokalnom muzeju istorije u Krimu, ali nije ostao tu i vratio se u Moskvu, gde je radio kao nastavnik istorije i istraživač na Institutu za istoriju SSSR-a. Bio je član Saveza novinara, govorio je latinski i grčki.

SADRŽAJ

Vek koji prolazi	5
Ksantipov sin	25
Od Maratona do Salamine	34
Vaga se koleba	62
Put ka vrhu	81
Prvi građanin	101
Skupština i narod su odlučili	115
Helada u Heladi	132
Cena pobeđe	143
Grci protiv Grka	160
Osnovni datumi Periklovog života i glavnih događaja u istoriji Atine	199
O autoru	201